

А. П. Гаврилiшин,
кандидат юридичних наук, доцент

В. П. Козирєва,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Національний університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, 08201, Ірпінь, Київська область, Україна
Національний авіаційний університет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Київ, Україна
E-mails: gavrilishinap@gmail.com, kozurevav@ukr.net

Мета: у статті розглядаються питання теоретичного та практичного застосування кримінальної відповідальності щодо юридичних осіб з урахуванням досвіду кримінального законодавства КНР. **Методи дослідження:** використані методи аналізу, порівняння та синтезу.

Результати: пропонуються шляхи вдосконалення національного кримінального законодавства з урахуванням зарубіжного досвіду. **Обговорення:** проблеми кримінального законодавства України та потреба у його вдосконаленні.

Ключові слова: кримінальний кодекс, злочин, кримінальна відповідальність, юридична особа, суб'єкт злочину.

Постановка проблеми та її актуальність. Верховна Рада України 23.05.2013 року прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких актів України, щодо виконання Плану дій по лібералізації Європейським Союзом, візового режиму для України» стосовно кримінальної відповідальності юридичних осіб, який набрав чинності з 01.08.2014 року [1].

Відповідно до цього закону, в Загальну частину КК України, введено новий розділ XIV-I, який отримав назву «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Це новий інститут у вітчизняній доктрині кримінального права, відповідно до якого юридичні особи несуть відповідальність по двадцяти семи статтям Особливої частини КК України, а тому носить актуальний характер, так як викликає певні теоретичні та практичні питання.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми кримінальної відповідальності юридичних осіб знайшли своє висвітлення в працях:

Т. Батраченко, В. Буняк, Р. Верши, М. Іванова, І. Красницького, С. Келіна, В. Кудрявцева, С. Лихової, Т. Матяша, О. Михайлова, А. Нерсесяна, Г. Смирнова, Є. Щеглова та інших. Наукові дослідження зазначених вчених внесли своє бачення до теорії кримінального права, однак не дійшли загального розуміння вказаної проблематики.

Разом із тим, практика показує, що є велика кількість проблемних питань щодо застосування цього інституту. Наглядною відповіддю є відсутність кримінальних справ та винесення по ним судових вироків протягом 2014-2017 років.

Мета статті. Обґрунтувати доцільність та можливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб, з'ясувати правову природу заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Виклад основного матеріалу. Згідно із внесеними в Загальну частину КК України змінами (ст.ст. 96-3 – 96-11) заходи кримінально-

правового характеру застосовуються до юридичних осіб, якщо уповноважена особа їх вчинила від імені і в інтересах юридичної особи.

Законодавець визначив, що суб'єктами таких злочинів є уповноважені особи юридичної особи, тобто службові особи юридичної особи, а також інші особи, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи.

Заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані до суб'єктів приватного та публічного права, резидентів та нерезидентів України, включаючи підприємства, установи чи організації, державні органи, органи влади АРК, органи місцевого самоврядування, організації створені ними у відповідному порядку, фонди, а також міжнародні організації, інші юридичні особи, створені у відповідності до вимог національного чи міжнародного права (ч. 2 ст. 96-4 КК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 96-4 КК України заходи кримінально-правового характеру не застосовуються до державних органів, органів АРК, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи.

Окрім того в ч. 1 ст. 96-4 КК України зазначено, що суб'єктами таких злочинів не можуть бути державні органи, органи влади АРК, органи місцевого самоврядування, організації створені ними у відповідному порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевих бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій.

З радянських часів традиційно вважається, що юридична особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності в наслідок складності юридичної конструкції як «юридичної фікції», неможливістю визначення вини такої особи у вчиненні кримінального злочину, відсутністю науково-обґрунтованої системи кримінальних покарань юридичної особи, невідповідністю фундаментальним принципам

кримінального права – особистої винної відповідальності та індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання [2, с. 8].

Науковці протилежної точки зору вважають, що суб'єктом злочину є фізична, осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла віку кримінальної відповідальності [3, с. 34]. Аналогічну позицію підтримав законодавець (ст. 18 КК України).

Слід відмітити що кримінальному праву зарубіжних держав (Англія, Франція, США, Японія, Китай, Нідерланди, Португалія, Фінляндія та інші) відомі дві категорії суб'єкта злочину – фізичні та юридичні особи.

Адміністративно-кримінальна (квазікримінальна) відповідальність встановлена в ФРН, Швеції, Швейцарії, Італії, Іспанії. Кримінальна відповідальність юридичних осіб, передбачена також в таких постсоціалістичних державах, як: Грузія, Литва, Естонія, Угорщина, Румунія.

Також можна зазначити, що і міжнародно-правовими актами передбачена кримінальна відповідальність юридичних осіб. Так у 2000 році в Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності були визначені нові підходи в боротьбі з організованою злочинністю і прямо рекомендується державам-учасникам (Україна у тому числі) ввести кримінальну відповідальність юридичних осіб за певні злочинні діяння.

Тому, щоб ефективно діяли відповідні норми КК України, необхідно вивчати міжнародний досвід та імплементації його в національне кримінальне законодавство. З цією метою ми хочемо зупинитися на досвіді кримінального законодавства Китаю де застосовується кримінальна відповідальність до юридичних осіб.

У китайській науці кримінального права, до речі, як і у нас склалися дві протилежні позиції: одні вчені вважали, що юридична особа може бути суб'єктом злочину та покарання, протилежна сторона вважала, що юридична особа не може бути суб'єктом злочину.

В науці кримінального права Китаю суперечки сторін, зводились до відповіді на наступні питання:

– чи відповідає притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності, принципам національного кримінального законодавства;

– чи міститься в діях юридичної особи, ознаки складу злочину передбаченого Кримінальним кодексом;

– чи може вчиняти злочинне діяння юридична особа в супереч її цільової установки з перевищенням її повноважень;

– чи порушується принцип винуватості визначаючи юридичну особу суб'єктом злочину та призначення їй покарання;

– чи відповідає меті покарання його призначення юридичній особі;

– чи є юридичні підстави для покарання юридичної особи за вчинений злочин;

– чи є необхідність та чи буде досягнута ефективність встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб;

– чи необхідно запозичувати зарубіжний законодавчий досвід кримінальної відповідальності юридичних осіб [4, с. 30].

Результатом багаторічних дискусій кримінальна відповідальність юридичних осіб, була закріплена в Кримінальному кодексу КНР, 14.03.1997 року. У даний час в КК КРН передбачена кримінальна відповідальність юридичних осіб за 136 видами злочинів [4, с. 34].

Багато років підряд у Китаї існував принцип у відповідності з яким юридичні особи не могли бути суб'єктами злочинів. Але із змінами, що відбулися у суспільстві кримінальне законодавство поміняло погляд на цей принцип [4, с. 31].

Кримінальна відповідальність юридичних осіб в Китаї ґрунтується на такому підґрунті:

по-перше, у світі вже існують теорії згідно з якими юридична особа має визнаватися суб'єктом злочину;

по-друге, інститут юридичної особи, як суб'єкта злочину закріплений у статтях 30 і 31 КК КНР, у зв'язку із застосуванням позитивного досвіду відповідного законодавства держав з ринковою економікою;

по-третє, визнання юридичної особи суб'єктом злочину обумовлену об'єктивним розвитком ринкової економіки держави.

Відповідно до Китайських теорій кримінального права відповідальність юридичних осіб, зводиться до наступного:

а) теорія співучасть у злочині, відповідно до якої злочином юридичної особи є співучасть у злочині фізичних осіб, працюючій у самій організації. При такій позиції юридична особа, вчиняє злочин, а фізичні особи, які знаходяться у організації є співучасниками злочину;

б) теорія подвійного механізму, виходить із того, що в одній кримінальній справі, юридична особа і її відповідна фізична особа, можуть бути суб'єктами злочину одночасно. Оскільки юридична особа визнається суб'єктом злочину із-за поведінки фізичних осіб, то дії самих фізичних осіб визнаються злочином;

в) теорія взаємозв'язку кримінальної відповідальності – підставою кримінальної відповідальності визначає принципи взаємозв'язку кримінальної відповідальності за злочини юридичної особи, відповідно до якої, притягнути до кримінальної відповідальності слід одночасно і юридичну особу, та її членів за аналогією з принципом взаємопов'язаного відшкодування в цивільному праві;

г) юридична особа – це органічне ціле, що складається із фізичних осіб. Діяльність юридичних осіб, здійснюється через свідому діяльність людини, для ефективної протидії злочинам юридичної особи, окрім притягнення її до кримінальної відповідальності, слід притягати до кримінальної відповідальності її представників, які грають важливу роль у вчиненні злочину. Підставою притягнення до кримінальної відповідальності є їх об'єктивним діянням (дія чи бездіяльність) в якості представника юридичної особи та їх суб'єктивна вина (умисел чи необережність) [4, с. 32].

Окрім того у Загальній частині КК КНР, спеціальним параграфом 4 «Корпоративні злочини» глави 2 «Про злочини» визначаються підстави та порядок відповідальності юридичних осіб, за корпоративні злочини.

Для юридичних осіб вчинивши злочин призначається покарання у вигляді штрафу, а безпосередні керівники та інші уповноважені особи, несуть кримінальну відповідальність на загальних підставах [4, с. 33].

На наш погляд, запровадження в правову систему України інституту кримінально-правового впливу відносно юридичних осіб детермінується наступними правовими, соціально-економічними та політичними факторами.

По-перше, Україна приєдналася до ряду міжнародних конвенцій, які зобов'язують держав-учасниць запровадити кримінальну відповідальність юридичних осіб за причетність до злочинів певного виду (ст. 10 Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності, ст. 26 Конвенції ООН проти корупції). Таким чином виконання міжнародно-правових зобов'язань приблизило правову систему України до міжнародних стандартів.

По-друге, запровадження інституту кримінально-правового впливу відносно юридичних осіб дозволило створити систему протидії злочинам, які вчиняються в інтересах юридичних осіб або з використанням фінансових та інших їх можливостей.

По-третє, запровадження такого інституту в кримінальному праві України є відзеркаленням неспроможності класичного кримінального права з його визначенням індивідуальної вини та індивідуальної відповідальності бути ефективним засобом реагування на злочинну діяльність юридичних осіб.

По-четверте, на міжнародному рівні держави надають правову допомогу лише у випадках коли національне законодавство визнало конкретну юридичну особу злочинною.

Разом з тим запровадження інституту кримінально-правового впливу відносно юридичних осіб потребує детального обґрунтування змін як у Загальній так і Особливій частинах КК України.

Відомо, щоб притягнути особу до кримінальної відповідальності необхідна наявність у її діях складу злочину, складовою частиною якого є суб'єкт злочину. Відповідно до ст. 18 КК України суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може настати кримінальна відповідальність.

У зв'язку з чим кримінальна відповідальність юридичних осіб не відповідає принципам особистої та індивідуальної відповідальності.

Це положення є основним у суперечці супротивників та прибічників кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб потребує перегляду переважної більшості інститутів кримінального права (наприклад, співучасть). Притягнення до кримінальної відповідальності уповноваженої особи юридичної особи передбачає, що така особа діє за згодою або заохочення інших членів органу управління такої особи, тобто має бути або співучасть, або групове вчинення злочину.

На наш погляд, не можна погодитися із назвою розділу XIV-І КК України «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Виходячи із загальної теорії кримінального права, заходи що перераховані в ст. 96-6 КК України, це ті види покарань, які застосовуються до юридичної особи, що вчинила відповідний злочин. Тому їх слід розмістити в ст. 51 КК України, а ст. 52 КК України доповнити пунктом «Спеціальні покарання».

Законодавець передбачив покарання до фізичних осіб, а його метою є не тільки кара, а й виправлення та запобігання вчиненню нових злочинів. Тому таке формулювання не можна використати до юридичних осіб [5, с. 114].

Юридична особа не володіє суб'єктивністю, усвідомленою вольовою поведінкою, нездібна усвідомлювати свою вину, нести кримінальну відповідальність, відбувати покарання, тобто не може бути суб'єктом злочину.

Зміст закону фактично передбачив створення в кримінальному праві України юридичної фікції, згідно з якою юридична особа піддається санкціям, тобто такою, що вчинила злочин, про умові, що його вчинив керівник, засновник, учасник чи інша уповноважена особа, тобто у випадках, коли фактично не встановлено вчинення нею суспільно-небезпечного діяння.

Ми підтримуємо погляд науковців, які зазначають, що встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, це складний

та багатовекторний процес, який потребує в першу чергу переосмілення існуючих принципів кримінального права та кримінальної відповідальності, а саме суб'єктивного ставлення у вину та індивідуалізації покарання [6, с. 239].

Об'єктивний вираз волі людини відбувається тільки цілеспрямованих діях тобто вчинок особи є єдиною формою, в якій воля знаходить об'єктивний прояв. Притягаючі юридичну особу до кримінальної відповідальності неможливо встановити вину як психічне ставлення особи до суспільно-небезпечного діяння і його наслідків. Визнання юридичної особи суб'єктом злочину призвело до утворення у кримінальному законодавстві двох систем принципів і підстав кримінальної відповідальності та покарання [7, с. 128].

Юридичні особи – це організації, що об'єднують волю та інтереси різних осіб, починаючи від заставкинів (учасників) цієї юридичної особи і закінчуючи співробітниками. Кожен із них, відповідно до своїх повноважень, може вчиняти дії від її імені, але часто такі дії вони вчиняють у власних інтересах. Тому, необхідність покарання в таких випадках юридичної особи за дії свого представника, досить сумнівне. [8, с. 100].

Практика правоохоронних органів свідчить, що із часу запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб і до сьогоднішнього відсутні статистичні дані які б підтверджували дієздатність такого інституту в КК України.

Висновки. На наш погляд, питання про кримінальну відповідальність юридичних осіб за КК України, не можна признати остаточно вирішеним, з точки зору кримінально-правової політики інтересів держави юридичної теорії та практики. Воно потребує нового усвідомлення, глибокого, комплексного та міждисциплінарного опрацювання із залученням різних фахівців різних сфер сучасної науки, порівняльному аналізу вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства.

Встановлена в КК України кримінальна відповідальність юридичних осіб створила непередбачувані труднощі в правозастосовній практиці, плутанину в теорії кримінального

права, вимагає кардинальних змін інститутів Загальної частини КК України.

Література

1. *Кримінальний кодекс України: станом на 5 вересня 2017 р.* – К.: ЦУЛ, 2017. – 174 с.
2. *Михайлов О.О.* Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід, та перспективи його застосування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.О. Михайлов; Акад. адвокатури України. – К., 2008. – 18 с.
3. *Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. / за ред. О.М. Омельчука.* – К.: Алерта; КНТ. – ЦУЛ, 2010. – 208 с.
4. *Пан Дунмэй* Теория уголовной ответственности юридических лиц в КНР // Уголовное право. – 2009. – № 2. – С. 30 – 35.
5. *Цимбалюк В.* Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності юридичних осіб та перспективи України / В. Цимбалюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/5024/1/cymbaliuk.pdf>
6. *Кашкаров О.О.* Передумови реформування Кримінального кодексу України та створення законодавства про кримінальні проступки / О.О. Кашкаров // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 236–241.
7. *Лихова С.Я.* Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України / С.Я. Лихова // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2014. – № 4. – С. 128–132.
8. *Батраченко Т.С.* Визначення окремих проблемних питань щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб / Т.С. Батраченко // Вісник академії митної служби України. – Серія «Право». – 2013. – № 2. – С. 97–101.

References

1. *Kryminal'nyj kodeks Ukraïny stanom na 5 veresnja 2017 r.* – K.: CUL, 2017. – 174 s.
2. *Myhajlov O.O.* Jurydychna osoba jak sub'jekt zlochynu: inozemnyj dosvid, ta perspektyvy jogo zastosuvannja v Ukraïni: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.08 / O.O. Myhajlov; Akad. advokatury Ukraïny. – K., 2008. – 18 s.

3. *Kryminal'ne pravo Ukrainy. Zagal'na chastyna: navch. posib. / za red. O.M. Omel'chuka.* – K.: Alerta; KNT. – CUL, 2010. – 208 s.

4. *Pan Dunmej* Teoryja ugolovnoj otvetstvennosti jurydycheskyh lyc v KNR // *Ugolovnoe pravo.* – 2009. – № 2. – S. 30 – 35.

5. *Cymbaljuk V.* Zarubizhnyj dosvid kryminal'noi' vidpovidal'nosti jurydychnyh osib ta perspektyvy Ukrainy / V. Cymbaljuk [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/5024/1/cymbaliuk.pdf>

6. *Kashkarov O.O.* Peredumovy reformuvannja Kryminal'nogo kodeksu Ukrainy ta stvorennja za-

konodavstva pro kryminal'ni prostupy / O.O. Kashkarov // *Forum prava.* – 2009. – № 1. – S. 236–241.

7. *Lyhova S.Ja.* Jurydychni osoby jak sub'jekty kryminal'noi' vidpovidal'nosti za KK Ukrainy / S.Ja. Lyhova // *Jurydychnyj visnyk. Povitrjane i kosmichne pravo.* – 2014. – № 4. – S. 128–132.

8. *Batrachenko T.S.* Vyznachennja okremyh problemnyh pytan' shhodo kryminal'noi' vidpovidal'nosti jurydychnyh osib / T.S. Batrachenko // *Visnyk akademii' mytnoi' sluzhby Ukrainy.* – Serija «Pravo». – 2013. – № 2. – S. 97–101.

А.П.Гаврилішин, В.П.Козирева

**ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ**

Национальный университет государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, 08201, Ирпень, Киевская область, Украина

Национальный авиационный университет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Киев, Украина

E-mails: gavrilishinap@gmail.com, kozurevav@ukr.net

Цель: в статье рассматриваются вопросы теоретического и практического применения криминальной ответственности относительно юридических лиц с учетом опыта криминального законодательства КНР. **Методы исследования:** использованные методы анализа, сравнения и синтеза. **Результаты:** предлагаются пути совершенствования национального криминального законодательства с учетом зарубежного опыта. **Обсуждение:** проблемы криминального законодательства Украины и потребность в его совершенствовании.

Ключевые слова: уголовный кодекс, преступление, уголовная ответственность, юридическое лицо, субъект преступления.

A. Gavrylishyn, V. Kozyreva

**THE PROBLEMS OF CRIMINAL RESPONSIBILITY
OF LEGAL ENTITIES: FOREIGN EXPERIENCE**

National university of government fiscal service of Ukraine

University st., 31, 08201, Irpen, Kyiv area, Ukraine

National Aviation University

Kosmonavta Komarova Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine

E-mails: gavrilishinap@gmail.com, kozurevav@ukr.net

Purpose: in the article the questions of theoretical and practical application of criminal responsibility are examined in relation to legal entities taking into account experience of criminal legislation of peoples Republic of China. **Methods:** used methods of analysis, comparison and synthesis. **Results:** the ways of perfection of national criminal legislation are offered taking into account foreign experience. **Discussion:** problems of criminal legislation of Ukraine and requirement in his perfection.

Keywords: criminal code, crime, criminal responsibility, legal entity, subject of crime.